OVER

DE INDISCHE SPROUW

(APHTHAE ORIENTALES)

DOOR

W. BOSCH,

CHIRURGIJN-MAJOOR BIJ HET LEGER IN DE OOST-INDIE,
RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW.

OVER DE

INDISCHE SPROUW.

(APHTHAE ORIENTALES)

OVER DE

INDISCHE SPROUW

(APHTHAE ORIENTALES)

DOOR

W. BOSCH,

CHIRURGYN-MAJOOR BIJ HET LEGER IN DE OOST-INDIË,

RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN

LEEUW.

TE AMSTERDAM,

BIJ C. G. SULPKE.

1837.

GEDRUKT TE LEYDEN BIJ J. G. LA LAU.

VOORREDE.

Bij de zoo menigvuldige vertalingen die ons, vooral in de vakken der Genees- en Heelkunde, van alle kanten toevloeijen, en dat wel uit talen die men dan toch gerustelijk, zelfs aan den min geletterden beoefenaar dezer wetenschappen, als genoegzaam bekend zoude mogen veronderstellen, is het, dunkt mij, de pligt van ieder vaderlandsch Geneeskundige, het zijne bij te dragen ter bekendmaking van het goede, dat in onze taal geschreven is. De gelegenheid om hiertoe, naar mijn vermogen, mede te werken, niet willende laten voorbij gaan, voldeed ik gaarne aan het aanzoek van den Heer VON SIEBOLD *om mij met de uitgave van dit werkje, waarvan het handschrift hem door den toenmaligen Chef van de geneeskundige dienst in Neêrlandsch Indië,* G. J. PEITSCH, *was toegezonden, te belasten; te meer daar het mij, bij eene herhaalde lezing, in vele opzigten, der uitgave overwaardig voorkwam, en, zoo ik des Schrijvers getuigenis gelooven mag, in eene wezenlijke behoefte voor de jonge geneesheeren in Neêrlandsch Indië zoude voorzien.*

Te vergeefs bij andere schrijvers, naar iets betrekkelijk de hier behandelde ziekte zoekende, scheen zij mij echter, door vele harer verschijnselen, eene groote overeenkomst te hebben met de door

Dr. JOHNSON *beschrevene ziekelijke gevoeligheid der maag en ingewanden* (*), *welke, gepaard met en welligt veroorzaakt door de in heete gewesten zoo veelvuldige leveraandoeningen, het wezen der zoogenaamde* Indische Sprouw *daarstelt, in geenen deele met het ziekte-verschijnsel dat bij ons dien naam draagt te vergelijken.*

Of nu de hier beschrevene ziekte in onze Oost-Indische bezittingen Endemisch is, en aldaar een bijzonder character heeft aangenomen, durf ik niet bepalen, schoon mij dit evenwel zeer waarschijnlijk voorkomt, daar Dr. JOHNSON *in zijn werk:* over den invloed der keerkrings-luchtstreken op Europesche gestellen (†), *op waarnemingen in de Engelsche bezittingen gedaan berustend, geene bijzondere melding van dezelve gemaakt heeft.*

Moge het doel dat de Schrijver bij de bekendmaking zijner waarnemingen beoogd heeft, worden bereikt en hem de weinige, door mij, bij zijnen arbeid, gevoegde aanteekeningen, van welke de meeste alleen voor mijne landgenooten bestemd zijn, niet mishagen.

C. H. LA LAU,
MED. DOCT.

LEYDEN, Sept. 1837.

(*) An essay on Indigestion or morbid sensibility of the stomach and bowels etc. Ninth Edit. London 1836.

(†) Naar de derde uitgave in het Nederduitsch vertaald door J. M. DAUM, Chir. Maj. Amsterdam 1824.

Wilson Philip. On Indigestion 1st edit London 1833. La Lau Diss. Inaug. de ventriculo L.B. 1836 ... p 97 thesis IX

Onder de vele ziekten waarmede Europeanen in de *Oost-Indië* te worstelen hebben, bestaat er misschien geene, waaromtrent de geneeskundige geschriften zoo weinig opheldering en inlichting aan den nog onervaren geneesheer geven, als ten aanzien dier *Chronische* ongesteldheid, welke men aldaar met den naam van *Sprouw* bestempelt, en die gevolgelijk door geneeskundigen, onlangs in die gewesten aangekomen, en nog niet in de gelegenheid geweest zijnde deze ziekte door anderen te zien behandelen, vaak met oogenschijnlijk gelijksoortige gebreken der spijsverteringsorganen verwisseld wordt, tot groot nadeel intusschen des lijders, vermits er welligt geene *chronische* ongesteldheid bestaat, waarin het van zoo veel gewigt voor den geneesheer is, om al dadelijk, eene juiste kennis van derzelver wezen en bestaan te verkrijgen, als bij deze; want daar van hangt grootendeels het welgelukken zijner pogingen tot herstel af.

Eene beschrijving dezer slepende kwaal, zoo als ik gelegenheid had die, op *Sumatra's* westkust, veelmalen waar te nemen, zal hoop ik aan de meeste jonge,

pas in *Indië* aankomende geneesheeren niet ongevallig zijn, en hun eenigzins tot de kennis derzelve kunnen behulpzaam wezen.

De meer in dit klimaat geoefende kunstgenooten zullen hier echter niet veel aantreffen wat hun niet, bij ondervinding, bekend kan zijn, doch ook zij zullen, zoo ik vertrouwen mag, deze poging ter opheldering eener aan dit land eigene ziekte, ofschoon voor hun niets leerrijks bevattende, daarom toch niet voor geheel noodeloos houden.

Volgens de begrippen die wij in Europa, en uit de meest geachte schrijvers, van de *Sprouw* bij volwassenen (*Aphthae adultorum*) verkregen hebben, is zij niet altijd eene *primaire* ziekte, maar overal *secundair,* in het verloop van andere krankheden, te voorschijn komende, of zich als gevaarlijk verschijnsel daarbij voegende.

Wanneer zij zich als een oorspronkelijk lijden vertoont, dan verstaan wij daaronder eene ongesteldheid van het spijskanaal, die zich, onder den vorm van een inwendig *Exanthema*, door kleine witte blaasjes of spekachtige zweertjes op de tong en in de mondholte doet kennen, gepaard gaande met velerlei gebreken in de spijsvertering en andere ziekelijke aandoeningen. De ziekte in dit klimaat voorkomende, en waarover hier gehandeld wordt, is echter geenzins aan de *Europesche Sprouw* gelijk, en heeft naar mijn gevoelen met laatstgenoemde weinig meer gemeen dan den naam en de ongeregelde spijsvertering; immers het blijkbaar inwendig uitslag, dat bij deze als een onmisbaar en noodzakelijk verschijnsel wordt aangenomen, komt bij de *Indische Sprouw* niet

te voorschijn; eene *Febris aphthosa* is bij eerstgemelde niet zelden, doch bij de laatste nooit aanwezig. Ik zoude haar dus ook liever eene andere benaming zien geven, die in de behandeling tot eene meer doelmatige geneeswijze zoude kunnen leiden. Eene *Chronische* ontsteking van het geheele inwendige vlies dat het spijskanaal, en ook de ademhalings werktuigen bekleed, is onmiskenbaar, en zoo zoude *Phlegmasia menbranae mucosae gastro-pulmonalis*, mijns inziens, daartoe niet ongepast zijn, alhoewel daardoor nog geenzins die bijzondere wijziging zoude worden uitgedrukt, die wij in de verschijnselen der *Indische Sprouw* waarnemen.

Hoezeer deze ziekte geenen regelmatigen loop houdt, en bij den eenen lijder in weinige weken hare hoogte bereikt, terwijl zij daartoe bij den anderen maanden en, in sommige gevallen, jaren besteedt, zal het toch doelmatig zijn om haar in drie tijdperken te verdeelen, zoo men daaraan slechts geen bepaald tijdsverloop verbindt, daar deze verdeeling een practisch nut heeft, vermits datgene, wat in het eene tijdperk nuttig is, in het andere hoogst schadelijk zijn zoude.

Eerste tijdperk, gekenmerkt door gebrekkige spijsvertering, veranderde afscheiding der spijsverteringsvochten en onregelmatige darmontlasting.

Tweede tijdperk, dat zich onderscheidt door al die teekenen welke de ziekte met gelijksoortige zouden kunnen doen verwarren, en waarin zich een ontstekingachtige toestand ontwikkelt.

Derde tijdperk, waarin colliquatie en krachtverlies aanmerkelijk en snel toenemen, en de ziekelijke gevoeligheid der eerste wegen hare uiterste hoogte bereikt.

Verschijnselen.

1ste *Tijdperk.* De beginselen der ziekte maken zeer langzame vordering en vertoonen zich het eerst onder den vorm van *Dyspepsie* en eene bijzondere stemming des gemoeds; lusteloosheid, tegenzin in anders aangename bezigheden, en treurige geestgesteldheid, waarvoor de lijder zelf geene oorzaak weet, gaan de aannadering der *Sprouw* vooraf. Er heerscht echter eene groote onbestendigheid in alle verschijnselen, dan eens, geheel verloren, dan weder goede eetlust, doch waarbij het genotene maagdrukking, ontwikkeling van lucht, zuur, en somwijlen walging en braking veroorzaakt; de tong blijft meest zuiver, in enkele gevallen bekomt zij een geelachtig beslag, dat zeer vast, als een vlies, op haar schijnt te liggen, en zich door eene bijzondere glad- en effenheid van hetzelfde ziekteteeken, bij andere ongesteldheden, onderscheidt; veel al bekleedt dit vliesachtig beslag niet meer dan de helft van dit deel, gewoonlijk de regterzijde, terwijl de andere helft zuiver en onveranderd blijft. Bij eene naauwkeurige beschouwing, en deze is van het hoogst gewigt, vertoonen zich de tepeltjes aan den wortel der tong gezwollen, ruw en meer verheven dan gewoonlijk, al spoedig eene hoogere gevoeligheid aannemende, ook ziet men dan reeds aan de punt en ter wederzijde eenige roode stippen, die zich later meer uitbreiden en in getal vermeerderen. Het aangezigt behoudt deszelfs natuurlijke uitdrukking, bij een glanzend helder oog, waarvan het wit een lichtgele tint heeft; de huid is zacht, natuurlijk, doch de uitwaseming gering, den pols heb is somtijds

iets trager, maar meestal vrij natuurlijk gevonden, de darmontlasting is ongeregeld, dan eens traag en kleiachtig, dan weder te veelvuldig en vloeibaar, graauw bontverwig met enkele groene strepen of licht geel gekleurd; de overblijfselen van onverteerde spijzen zijn duidelijk in dezelve te ontdekken; de buik is daarbij opgezet, en de bovenbuikstreek, vooral in den hartkuil, eenigzins gevoelig en mist hare gewone zachtheid; eene roodgekleurde pis wordt spaarzaam afgescheiden en verwekt, bij de ontlasting, een ligt brandend gevoel.

De duur van dezen toestand is onbepaald, en hangt voornamelijk van de leefwijze der lijdenden af. Velen daarin niets bespeurende dan eene gewone maagongesteldheid, trachten zich door onthouding en diëet te herstellen, en niets is ook doeltreffender, daar dit werkelijk eenige verbetering te weeg brengt; jammer maar dat zij, niet genoeg volhardende, de onthouding te spoedig laten varen, en door eene enkele maaltijd, hun spijsverteringsvermogen te boven gaande, alles weder bederven. Anderen wanen hunne maag verzwakt, en gelooven haar te moeten versterken door het gebruik van wijn, en geestrijke, vooral bittere dranken, doch ondervinden al ras de uitwerkselen van dien schadelijken maatregel, door het gevoel eener aanmerkelijke prikkeling en branding in maag en slokdarm, en vermeerdering van alle ziekelijke aandoeningen.

Het is zeer te betreuren dat de meeste lijders niet reeds in dit tijdperk hulp komen vragen, waarin zij hunne kwaal van weinig beduidenis beschouwen, maar, gewoonlijk eerst in het volgende, bemerken dat deze ongesteldheid van eenen meer ernstigen aard

is, en daar door het oogenblik dat zij het gemakkelijkst zouden te helpen zijn, laten verloren gaan.

2de *Tijdperk.* Alle opgenoemde verschijnselen klimmen nu met eene zekere snelheid, de ziekte begint zich geheel te ontwikkelen en komt in hare onmiskenbare gedaante ten voorschijn; dit geschiedt doorgaans na het gebruik van prikkelende geneesmiddelen of belangrijke misslagen in de diëet; het lijden der ziel is aanmerkelijk, eene onwederstaanbare lusteloos- en vadzigheid voert de verveling en ontstemming van het gemoed ten hoogsten top; de minste inspanning, van welken aard ook, heeft eene onevenredige vermoeijing ten gevolge; vroeger genoegelijke bezigheden hebben al het aantrekkelijke verloren en worden tot last; knorrig, luimig, korzelig en ontevreden, vinden de lijdenden in alles stof tot berisping, waardoor de anders gezelligste en tevredenste menschen ondragelijk in den omgang worden; aangename gewoonten worden nu hinderlijk, het tabak rooken prikkelt mond en tong te zeer dan dat zij daarin langer behagen kunnen scheppen; de koffij is gedurende het gebruik aangenaam en brengt zelfs eenige, doch voorbijgaande verligting aan, maar de gevolgen zijn eene ongewone verhitting en hoogst lastige gisting in het bloed, geestrijke dranken kunnen niet meer gebruikt worden uit hoofde der sterke prikkeling; de eetlust wordt zonderling gestemd, groote trek tot sommige geregten, vooral van vaste spijzen, gaat gepaard met tegenzin en walging tegen andere; is de maag ledig zoo veroorzaakt dit eene pijnlijke aandoening, ligte branding en verlangen naar voedsel; is dit eenigen tijd genoten, zoo ontstaat een ondragelijk bezwarend gevoel

van volheid, als of een hard ligehaam in dit ingewand lag, bijzonder is dit het geval wanneer aan den trek tot zwaar te verteren voedsel is toegegeven, het welk de drukking, spanning van winden en benaauwdheid vermeerdert; eene bovenmatige verzameling van zure vochten is oorzaak eener hevige branding in maag en slokdarm, waarbij een groote hoeveelheid lucht ontwikkeld wordt, die als heete dampen, tegelijk met de ontaarde vochten, of afzonderlijk opwaarts stijgende, alle kenmerken van *Gaz hydro-sulphuricum* oplevert en eenen ondragelijken stank geeft, schijnende dit niet alleen van de gebrekkige gesteldheid der spijsverterings vochten, maar tevens van den ziekelijken toestand der lever en derzelver afscheidingspruduct aftehangen, daar dit orgaan tot eene verregaande werkeloosheid is vervallen. Na dat eenige uren op het genot van moeijelijk de verteren spijzen — en hiertoe kan men bijna al het gewoon dagelijksch voedsel brengen — in groote onrust zijn door gebragt, wordt het onverteerde, meestal door braken, met eene menigte scherp zuur ontlast, en brengt eenige verligting aan; een gevoel van volheid blijft echter nog altijd over, het *Epigastrium* is opgezet, en de maag kan men als eene gespannen blaas, duidelijk voelen, en zelfs zien liggen; de drukking op de *Pylorus* is pijnlijk, en men gevoelt aldaar eene meer of min aanmerkelijke verharding, ook de lever is opgezet en gevoelig; de buiksontlastingen wijken geheel van de natuurlijke af, en, bij het gebrek aan zamentrekkingskracht van het geheele darmkanaal, hoopen zich stoffen in het Colon tot harde klompen op, die, bij gebrek van gal, waarschijnlijk

een anders gewijzigd Chemisch proces ondergaan, waardoor de wanden der fijne vaten geprikkeld, eene menigte vochten derwaarts gelokt en dan, tegelijk met deze harde klompen, die kleiachtig, wit of graauw gekleurd zijn, ontlast worden, welke soort van buikloop, uit zich zelven, in dit tijdperk weder ophoudt, zoo men maar naauwkeurig op de diëet let, en ook door geneesmiddelen het voedingskanaal niet te zeer prikkelt (1). Deze gebreken in de spijsverteering gaan verzeld van allerlei belemmeringen in de afscheiding en uitwerping: het is twijfelachtig of er wel eenige gal wordt afgescheiden, daar noch in de ontlasting naar boven, noch in die *per anum* eenige sporen daarvan te vinden zijn; de lever schijnt geheel werkeloos, welligt ook uit gebrek aan toereikende grondstoffen, tot bereiding der gal, in het bloed, daar men toch anders, zoo deze in hetzelve, zoo als gewoonlijk, voorhanden waren, en werden te rug gehouden, daarvan eenige blijken zoude moeten ontdekken, zoo als dit in andere ziekten het geval is,

---

(1) Het is verbazend, zegt Dr. JOHNSON in het boven aangehaalde werkje pag. 29, hoe lang scybalae, en prikkelende, onverteerde stoffen in de cellen van het colon kunnen blijven zitten, niettegenstaande het dagelijksche gebruik van purgeermiddelen. Er zijn hem vele gevallen bekend van zelfstandigheden voor 2, 3 en 4 maanden gegeten, die eerst gedeeltelijk na verloop van dien tijd ontlast werden, onder de gedaante van kleine ronde ballen door verdikte mucus omkleed, of in een soort van zwart poeder of dunne laag als van theebladen gewikkeld. Deze stoffen veroorzaken eene prikkeling in de ingewanden, meestal zonder eenige bepaalde pijn, en de gevolgen van deze prikkeling vertoonen zich in verwijderde deelen, door de vreemdste en meest ongeregelde gewaarwordingen, welke met de grondoorzaak in geen verband schijnen te staan. Zie JOHNSON, an essay etc.

waarin de lever hare functiën gebrekkig vervult. Eveneens is het met de pis-afscheiding gelegen; dit vocht wordt zelden en spaarzaam ontlast, is hoog-rood, en laat een overvloedig bezinksel, rijk aan pis-zuur, vallen; dit is echter niet bestendig, er komen dagen waarin zij helder en kleurloos is. De huid wordt drooger en de uitwaseming geringer, waardoor de dierlijke warmte eene gebrekkige afleiding vindende, een hoogst lastig gevoel van hitte doet gewaar worden, vooral bij eenen uitwendig aanmerkelijk verhoogden warmtegraad.

De tong biedt ons nu een zoo zeker teeken aan, dat het onmogelijk is de ziekte eens gezien hebbende; haar te miskennen; de roode stipjes aan de punt breiden zich meer uit, vloeijen te zamen, en geven dit deel eene glinsterende roodheid even als die van eenen spier die van zijn bekleedsel is beroofd (1). Deze roodheid wordt na het gebruik van warme of prikkelende dranken nog verhoogd, aan de randen verheffen zich kleine door het vergrootglas alleen zigtbare en zeer gevoelige blaasjes, ook het zachte gehemelte, de huig, amandelen en alle deelen van het slokdarmshoofd zijn hoogrood, gevoelig en gezwollen, eene gewaarwording als van een' in de keel zittende bal, veroorzakende; de tong kleeft bij den nacht aan het gehemelte met een gevoel of hetzelve met ransig vet bedekt ware. Het aangezigt is niet

---

(1) De roode en glinsterende tong, hetzij dezelve vochtig of droog is, duidt, (volgens JOHNSON pag. 33) zoo al geene ontsteking, dan toch eenen hevig geprikkelden toestand aan van het vlies dat de maag en ingewanden inwendig bekleedt. Zij gelijkt (zegt hij) op een beefsteak of eene ontlede spier.

veranderd, de pols traag en meestal uitgezet, doch zeer afwijkend met betrekking tot zacht- en hardheid.

Bij dit alles behouden de lijders nog een tamelijk goed aanzien, en, hoezeer hun vleesch slap wordt, en de spierkracht afneemt, kunnen zij bij een naauwgezet diëet, zeer lang in dezen toestand verkeeren, een ellendig leven lijdende, zonder dat men, in hun uiterlijk voorkomen, groote verandering kan bespeuren; houden zij echter geen zorgvuldig diëet, of tracht men hun door prikkelende middelen te versterken, dan stijgt alras de irritatie en ontstekingachtige aandoening aan het voedingskanaal, en neemt het

3de *Tijdperk* eenen aanvang, waar in alle verschijnselen van gevoeligheid en prikkelbaarheid den hoogsten graad bereiken. De eenvoudigste dranken, het zuivere water niet uitgezonderd, veroorzaken prikkeling en branding op de thans vuurroode tong en in den slokdarm, die geheel van zijn natuurlijk slijm schijnt beroofd; heete, stinkende dampen van een hepatisch gaz stijgen, met een scherp zuur, aanhoudend, onder hevige branding, naar boven; de maag verdraagt niets meer dan slijmachtige zelfstandigheden, sago, arrow-root en goed oudbakken brood, in kleine hoeveelheden, al het andere wordt, na verloop van één of twee uren weder uitgebraakt; de maag is daarbij zeer uitgezet en, bij de betasting, hoogst gevoelig; de buik rommelt bestendig en men kan, met eenige oplettendheid, de verplaatsing der door lucht en waterachtig vocht sterk uitgezette darmen, door de nu, ten gevolge der vermagering, zeer verdunde buikwanden zien. Drie, vier en meermalen daags, doch bijzonder gedurende den nacht wordt, door den stoelgang, eene hoeveel-

heid melkachtig, citroen-geel of graauw vocht ontlast, ten bedrage van eenige pinten; ik heb meermalen in eenen nacht $\frac{3}{4}$ van een wateremmer daarmede zien vullen, waardoor de buitengemeene verzwakking en vermagering snel toenemen; ook de longpijpsvliezen worden nu aangedaan, de ademhaling is niet meer vrij, en van tijd tot tijd klagen de zieken over stekende pijnen in de borst, branding, en een gevoel als of alles raauw en geheel van slijm beroofd was.

Het vaatstelsel begint ook blijkbaar in den algemeenen Erethismus te deelen, dagelijks vermeerdert de snelheid van den pols in eene minuut tot 120 en 130 slagen klimmende, die daarbij klein, hard en ongelijk is; de dierlijke warmte wordt niet in het geringste verhoogd, terwijl de zieken in tegendeel over eene ongewone koude in de onderste ledematen, die verdoofd en minder gevoelig zijn, klagen. Alle zintuigen nemen als nu eene verhoogde gevoeligheid aan, oor en oog worden, even als de smaakorganen, uiterst hevig, door hunne gewone prikkels, aangedaan; koortsachtige verschijnselen vertoonen zich echter nimmer (1). Het aangezigt krijgt eenen, niet wel te bebeschrijven pijnlijken trek, de huid verliest hare glans, zacht- en zuiverheid, zij wordt vuil-graauw en schrom-

(1) Dit laat zich moeijelijk met het voorafgaande omtrent den toestand van den pols overeenbrengen, waaruit men, gevoegd bij de verhoogde gevoeligheid der zintuigen, schoon dan ook sommigen der overige gewone verschijnselen van koorts mogen ontbreken, veilig tot het daarzijn eener *Febris hectica* zoude kunnen besluiten.

pelt om de van vleesch en vet ontbloote deelen met vele plooijen in elkander; zeer afmattend is een plaatselijk, overvloedig, ondragelijk stinkend zweet, vooral gedurende den slaap. De pisafscheiding is zoo spaarzaam dat zij zelden meer dan eens in 24 uren, en dan nog in geringe hoeveelheid, wordt geloosd, zij is hoogrood en zoo brandend, dat de *urethra* daardoor gevoelig aangedaan, en hare uitwendige opening rood en ontstoken wordt.

Bij de zoo zeer ontstemde zielsgesteldheid blijft, even als in de Longtering, de hoop op herstel behouden, en ongeloofelijk is het, hoe lang het leven, bij zulk een geheel gestoord voedingsproces, en dagelijksche, uitputtende ontlastingen, nog bewaard blijven, en zelfs genezing volgen kan.

Wezen der Ziekte.

Uit de verschijnselen die deze kwaal bestendig in haar geheel verloop aanbiedt (*symptomata essentialia perpetua*) tot de naaste oorzaak besluitende, waarbij eene geheele verslapping, geprikkelde en daarop volgende chronisch-ontstekingachtige toestand van dat vlies, hetwelk het geheele spijskanaal inwendig bekleedt, onmiskenbaar is, zoo moet dezelve, mijns inziens, hierin, en in eene hooggaande verzwakking der maag gezocht worden, waarbij genoemd vlies, eene hooge gevoeligheid aanneemt, met uitzetting, irritatie en opspuiting door bloed, van die ontelbare fijne vaatjes, waarvan hetzelve zoo rijkelijk is voorzien, en bestemd tot afscheiding van verschillende vochten,

die de spijsvertering moeten helpen volbrengen, doch nu door eene ziekelijke afscheiding ontaarden en tot dat einde onbruikbaar worden, bijzonder kenbaar aan de onvolkomene of geheel opgehoudene afscheiding van het natuurlijk slijm, dat dit vlies in den gezonden staat bedekt, en voor de te sterke aandoening van gewone prikkels beschermt, gelijk ook aan de overvloedige afzondering van een scherp zuur in de maag (1).

Dat het zenuwknoopen-stelsel — de zenuwen van het organisch of reproductive leven — mede ontstemd is, komt mij hoogst waarschijnlijk voor, alhoewel de bepaling hiervan uit hoofde onzer onvolkomene kennis van de werkingswijze van dit zenuwstelsel uiterst moeijelijk, ja onmogelijk is. Daar intusschen de invloed van dit zenuwstelsel op genoemde afscheidingen ontegenzeggelijk bewezen is, en meer bepaalde-

---

(1) De Schrijver schijnt hier de uitdrukking *hooggaande verzwakking der maag* in dezelfde beteekenis te hebben gebezigd, waarin men van deze en dergelijke uitdrukkingen dikwijls in het gemeene leven gebruik maakt, om de verregaande storing harer functien aan te duiden, daar men toch, zoowel uit hoofde van den geprikkelden en ontstekingachtigen toestand, dien hij aan het gansche darmkanaal toeschrijft, als ook wegens de hardheid en opgezetheid der maagstreek, niet wel aan eene eigenlijke verzwakking (gebrek aan zamentrekkingskracht der spiervezel) van dit ingewand denken kan. Daar de Schrijver echter te gelijk van eene geheele verslapping en van eenen geprikkelden en daarop volgenden chronisch-ontstekingachtigen toestand van het slijmvlies des darmkanaals spreekt, is het duidelijk dat men hier aan eene zoogenaamde *Inflammatio spuria* denken moet, waardoor het zich dan ook verklaren laat, waarom de Schrijver de prikkeling en opspuiting door bloed van de ontelbare fijne vaatjes van het slijmvlies, door derzelver uitzetting laat voorafgaan.

lijk dat de voortbrenging van het maagzuur [hoofdzakelijk bestaande uit *acidum hydro-chloricum*] (1) in deze ziekte zoo overvloedig, alleen van den invloed van den *nervus vagus* afhangt, zoo geloof ik dit gevoelen niet van allen grond ontbloot te zijn, onbepaald latende of deze vermeerderde of wel veranderde, ontaarde afscheiding alleen van eene verhoogde zenuwopwekbaarheid, dan wel van eene werkelijk (*qualitatief*) veranderde zenuwwerking afhangt. Niemand aan deze ziekte verloren hebbende, zoo heb ik mij ook niet naauwkeurig kunnen overtuigen welke ziekelijke veranderingen in deze deelen (de spijsverteringsorganen) bijzonderlijk plaats grijpen, doch waardoor hoogst waarschijnlijk mijn gevoelen — in zoo verre wij door onze zintuigen daarvan zekerheid kunnen bekomen — meerder grond zoude verkrijgen.

Oorzaken.

De gelegenheid gevende oorzaken moeten in de eerste plaats in het klimaat gezocht worden.

---

(1) Ten minste is, inzonderheid door de waarnemingen van BRODIE en WILSON PHILIP, bewezen dat, na de doorsnijding van den *nervus vagus*, de afscheiding van het maagsap, en dus ook van het daarin aanwezige *zuur*, geheel ophield; (zie LUND, physiol. Resultate der Vivisectionen neuerer Zeit. Kopenh. 1824. Zweite Abtheil. § 748.) terwijl de proeven van TIEDEMANN en GMELIN getoond hebben, dat de afscheiding van een meer of minder *zuur* maagsap, door de meerdere of mindere prikkeling der maagzenuwen wordt veroorzaakt. Verg. die Verdauung nach Versuchen. I. p. 297 en de aldaar aangehaalde waarnemingen.

De aanhoudende hitte en vochtigheid van den dampkring zijn ontwijfelbaar zeer bevorderlijk aan eene verslapping en vermeerderde gevoeligheid der steeds sterk uitwasemende huid, getuigen, de menigvuldige Catarrhale en Rheumatische aandoeningen, en waarschijnlijk dus ook van derzelver voortzetting naar inwendige deelen, het slijmvlies van mond, slokdarm, maag enz. De indruk van elke snelle verandering (vooral daling) in den stand des thermometers zal alzoo levendiger door deze deelen worden ondervonden, naarmate deze gevoeligheid en verslapping, door een langer verblijf in een heet klimaat, zijn toegenomen, waardoor de huid gesloten en hare afscheiding plotseling wordt onderdrukt; hetwelk niet alleen schaadt door het terugblijven in de massa der voehten, der, voor de dierlijke huishouding schadelijke stoffen, maar ook door den tegenstand hierdoor aan het uitzettingsvermogen en aan den toevloed der voehten naar de huid geboden, welke gevolgelijk zich naar inwendige deelen keert, vooral naar de fijne en teedere vaatjes van het genoemde slijmvlies, welks verslapping niet in staat is, dezen aandrang genoegzamen wederstand te bieden, waardoor ophooping, uitzetting en prikkeling ontstaat, welke tot chronische ontsteking voorbeschikt.

Te *Padang* op *Sumatra's* westkust gelegen op 0° 58″ Z. B. en 100° O. L. van Gr. heerscht geene vaste Mousson, zoo als elders in Indië, waarschijnlijk ten gevolge der vele hooge bergketenen, die zich van het N. naar het Z. uitstrekken; veranderlijke winden, vooral N. W. met veel regen, wisselen aldaar de brandende hitte, door de bijna loodregte zonnestralen voort-

gebragt, op het onverwachts en plotseling af; de thermometer, die in de maanden Februarij en Maart, op den middag in de schaduw, niet zelden tot 94° stijgt, heb ik meer dan eens, in korten tijd 14° à 16° zien dalen, eene verandering voor elken gezonden hinderlijk en zeer bevorderlijk aan het voortbrengen der genoemde praedispositie. Daar echter uit deze bron ook vele andere ziekten, zoo als sommige diarrhoeën en dysenteriën, voortvloeijen, zoo moeten er noodzakelijk nog andere bijkomende oorzaken zijn, om de onderhevige ziekte, onder den vorm van *Sprouw*, voort te brengen: dan, waar deze te zoeken? in de leefwijze mijner lijders heb ik die niet kunnen vinden, ten zij ik daartoe wilde brengen een ruim gebruik van aardappelen, waarvan de meeste mijner lijders groote liefhebbers waren: deze aardvrucht nu is hier (te *Padang*) bijzonder slecht, en wordt immer onrijp ingezameld, waardoor derzelver verteerbaarheid niet alleen zeer vermindert, maar ook nog door het aandeel dat zij in zich behoudt van het narcotisch principe der plant, zeer schadelijk voor de gezondheid moet zijn; zoude dit *narcoticum*, alhoewel in lateren tijd daaraan eene gelijke werking als aan de *Hyoscyamus* is toegeschreven, welligt bijzonder op de maag-zenuwvlecht werken, en een der medehelpende oorzaken worden, om dezelve zoodanig te stemmen, dat de *Sprouw* daardoor haren eigenaardigen vorm verkrijgt: wie zal zoo iets durven of kunnen bepalen? dat echter elk narcoticum de spiervezel-kracht der maag vermindert en, bij sterken of langdurigen invloed, geheel vernietigt, is eene bekende zaak.

Daar ik te *Padang* de *Sprouw* veel menigvuldiger

dan elders in *Indië* gezien heb, zoo bestaan er hoogst waarschijnlijk plaatselijke gelegenheid gevende oorzaken, doch die ik niet heb kunnen opsporen; daar ik echter heb waargenomen dat de meeste Europeanen op deze kust komende, eene ziekte, een huiduitslag, of zweren aan de beenen bekwamen, en ik eenige lijders aan *Aphthae* te behandelen had, bij wien eene gewone jaarlijksche uitbotting van *Furunculi* of eene overvloedige eruptie van *Miliarium tropicum*, waaraan zij gewoon waren, was terug gebleven, zoo zoude dit tot het vermoeden leiden dat bij dezen, een aeclimaterings-proces, gewoon deszelfs pathologische product in de huid af te zetten, in zijne werking gestoord, zich nu op het inwendige slijmvlies had geworpen, en daarin zulke ziekelijke aandoeningen voortgebragt; immers dat de gestellen van Europeanen bij elke verandering van verblijf ook weder op nieuw van het op de plaats der aankomst heerschend klimaat en andere invloeden te lijden hebben, behoeft geen betoog, de dagelijksche ondervinding bevestigt zulks, en hierop wordt, bij de standverwisseling onzer troepen, welligt niet genoeg gelet, en dat er bij de acclimatering in onze vitaal-chemische menging, binding, vorming en afscheiding verschillende veranderingen plaats vinden, wier eindproduct ziekelijk is, en noodzakelijk, zoo wij gezond zullen blijven, moet verwijderd worden, betwijfel ik geenzins. Ik ben verre af van het oude humoristisch denkbeeld van scherpe vochten, in den zin zoo als men dat toenmaals verstond; doch zie ook aan den anderen kant niet in, waarom men daar, waar een pathologisch of ander tot uitwerping bestemd product,

het zij dan door de onvolkomene werking der afscheidende werktuigen of andere oorzaken, wordt terug gehouden, niet zoude mógen aannemen, dat het bloed waarin deze stoffen terug blijven, eene andere hoedanigheid verkrijgt; al kunnen wij dit ook door onze chemische analysen niet ontdekken, het is daarom toch nog niet bewezen dat onze levende organen zich daartegen even indifferent als chemische reagentia verhouden.

Het gevoelen dat eene onderdrukte ziekelijke huidafscheiding veel tot deze ziekte bijdraagt, heeft bij mij meerderen grond verkregen, na dat bij een' van de boven bedoelde lijders, door deze ziekte tot aan den rand des grafs gevoerd en mij geen de minste hoop op herstel meer aanbiedende, op het onverwachts een *Herpes*, hier en daar, onder ondragelijk jeuken, te voorschijn kwam, en gedurende eenige weken eene groote hoeveelheid scherp lymphatisch vocht afzonderde, hetwelk de omliggende deelen ontvelde, waarop alles een gunstiger aanzien verkreeg, de meest gevaar dreigende verschijnselen verdwenen en de lijder langzaam herstelde; waarvoor ik geene andere verklaring weet te geven dan deze gewis critische huidafscheiding.

Als gevolgtrekking uit deze redenering, zouden wij dus, met eenigen grond, als gelegenheid gevende oorzaken kunnen aannemen, alles wat de huid-functie stoort en eene onderdrukking van de in haar voorvallende afscheidingen (natuurlijke of ziekelijke) voortbrengt: verder al wat eene verzwakking, gevoeligheid en verhoogde opwekbaarheid in het spijskanaal begunstigt; al wat deszelfs afscheidingen verandert, het

zamentrekkingsvermogen verzwakt, en eene ziekelijke uitzetting, in het bijzonder van de maag veroorzaakt; gelijk daar zijn, in de eerste plaats, moeijelijk te verteren voedsel in groote hoeveelheid genoten, bij eene trage werkelooze leefwijze, geneesmiddelen uit het mineraal rijk, zoo als het misbruik van kwik-praeparaten, die men veelal als de onschuldigste uit onzen voorraad van geneesmiddelen aanziet, en, bij de geringste ongesteldheid, door elken leek, op eigen gezag gebruikt worden, zoo als dit *hier* het geval met de *Calomel* is. Het overmatig genot van sterken drank, de anders zoo rijke bron van vele ziekten in dit klimaat, durf ik niet zoo geredelijk onder deze oorzaken tellen, alle, die ik onder behandeling heb gehad, waren menschen die daarvan weinig of geheel geen gebruik maakten, de meeste behoorden tot het vrouwelijk geslacht, bij hetwelk eene bijzondere geneigdheid tot de *Sprouw* schijnt te bestaan, vooral in den zwangeren staat, die zoo zeer de plethora abdominalis begunstigt en de spijsvertering stoort. Het is zeker dat alhier een achtste der zwangeren deze ziekte bekomt; gelukkiger wijze is zij voor haar niet zeer gevaarlijk, daar de meeste, na de verlossing herstellen; het meer tedere en gevoelige weefsel der vrouw, hare meer zittende leefwijze, het gebruik van vele warme, verslappende dranken, zoo als, onder anderen, de slechte en hier tot mode geworden gewoonte de maaltijd met soep te beginnen, die niet alleen door hare warmte, maar ook door haar volumen de maag verzwakt, en, door tevens het maagsap te verdunnen, deszelfs oplossend vermogen vermindert, zoodat het, op de

overige spijzen, niet genoegzaam kan werken en dezelve in eenen goeden chymus veranderen, bevorderen ongetwijfeld bij dezen aanleg, het ontstaan der ziekte.

Voorzegging.

Bij eene zoo bij uitstek chronische ziekte, kan de voorzegging nimmer gunstig zijn: zij is dit echter minder met betrekking tot hare doodelijkheid, dan wel ten opzigte harer genezing; de laatste hangt zeer veel van de omstandigheden en betrekkingen af waarin de lijders zich bevinden; veroorlooven die hun om deze gewesten voor koudere landen van *Europa* te verwisselen, dat altijd en in de eerste plaats dient te worden aangeraden, vermits men zich daardoor, het zekerst, aan de invloeden der gelegenheid gevende oorzaken onttrekt, zoo is er veel hoop op een spoedig herstel, vooral zoo zij tegen het wintersaisoen in *Europa* aankomen, en het geluk hebben eenen kouden, droogen winter te treffen, genezen zij gewoonlijk in korten tijd; het ontbreekt intusschen niet aan voorbeelden dat zij ook daar hunne gezondheid niet terug konden erlangen, of, deze gelukkig verkregen hebbende, alhier terug gekeerd, van dezelfde ziekte, weder even veel als vroeger, te lijden hadden.

Moet de zieke in dit klimaat blijven, zoo wordt het taaiste geduld, zoo wel van hem als van den geneesheer, gevorderd, om niet allen moed en hoop, bij de langwijlige behandeling te verliezen; weken en

maanden wordt de zieke gefolterd, zonder dat het gelukt eenige gunstige verandering in zijnen toestand te weeg te brengen, en heeft men die al door den tijd, met moeite en vele zorgen verkregen, zoo wordt van den patient eene mate van standvastigheid, en zelf-beheersching gevorderd, om aan den alsdan toenemenden kwellenden eetlust weêrstand te bieden, welke maar zeer weinige bezitten; van daar dat in de hospitalen, waar men de gelegenheid heeft een naauwkeuriger toezigt te houden, de gunstigste uitkomsten verkregen worden. Van een' strengen leefregel hangt alles af, kan of wil de zieke zich hieraan niet onderwerpen, zoo zal men zijne genezing vruchteloos beproeven, welke moeite men zich ook geve. Kan men hun eene koele, frissehe berglucht bezorgen, zoo wordt daardoor de genezing ongemeen bevorderd, maar men moet deze hulp niet op te hooge bergen zoeken, vermits het geen aldaar aan koele temperatuur gewonnen wordt, door de verminderde drukking der lucht, die de uitzetting van het bloed zoo zeer begunstigt, weder zoude verloren gaan, terwijl de aldaar steeds heerschende, vochtige nevels mede zeer schadelijk zijn; hoe vroeger de lijder onder behandeling komt, hoe gunstiger de voorzegging zijn kan; hoe duidelijker de ontsteking zich ontwikkelt en tevens de gevoeligheid der maag klimt, hoe gevaarlijker de toestand wordt; een aanhoudend braken, waarbij alle spijzen onverteerd weder ontlast worden, is zeer ongunstig, daar het maar zelden gelukt, dit toeval geheel te doen bedaren, hetwelk daarenboven, door den geringsten prikkel, weder wordt opgewekt; even zoo is het gelegen met de

uitputtende ontlastingen, die de krachten in korten tijd sloopen.

Behandeling.

De leefregel eene hoofdvoorwaarde ter genezing zijnde, zoo is het van gewigt, alvorens tot de eigenlijke therapeutische behandeling over te gaan, hierbij eenige oogenblikken stil te staan; men bevele dezen op het allerernstigste aan, en trachte den lijder vooral te overtuigen dat de geringste afwijking, de oogenschijnlijk onbeduidendste onvoorzigtigheid, hem dagen, ja weken terugzet.

Daar de hoofdzetel der ziekte in een middelpunts orgaan (de maag) te zoeken is, dat, met zoo vele deelen van het organismus sympatisch verbonden zijnde, daardoor eene rijke bron van verschillende andere ziekelijke aandoeningen wordt, zoo komt datgene wat in haar opgenomen wordt het eerst in aanmerking: zwakke, gebrekkige spijsvertering is de hoofdtrek dezer kwaal, en vordert de naauwkeurigste zorg.

Uit het plantenrijk worden alleen de meelachtige spijzen verdragen, die tevens slijmig zijn en eene zekere hoeveelheid suikerstof bevatten, inlandsche *obies* of *katella* (1) rijst, sago, *arrow-root* en goed doorbakken, niet te versch brood, verteeren het gemak-

(1) *Obies* of *katella* is de wortel der *Convolvulus* of *Ipomaea batatas* welke een zoo gezond als aangenaam voedsel oplevert.

kelijkst; eigenlijke groenten veroorzaken opgeblazenheid, zuur, spanning van winden en buikloop, alleen de wortelen (*Daucus carota*) maken hierop eene uitzondering; koolsoorten en uijen zijn daarentegen allernadeeligst, soepen zijn om de boven reeds opgegeven reden te verwerpen; zij, zoo wel als vleeschnat, veroorzaken alle de verschijnselen van moeijelijke verteerbaarheid, waarom de lijders, dit bij ondervinding kennende, zich niet ligt tot derzelver herhaald gebruik laten bewegen. Het dierlijke voedsel levert eenige spijzen op, die door derzelver meer met onze natuur overeenkomende hoedanigheden, zeer goed verteerd worden; aan duiven en hoenders komt de voorkeur toe, dan volgt mager varkensvleesch en wild, eindelijk kalfsvleesch en tamme watervogels, terwijl het rundvleesch bijna altijd, als een hard ligchaam, onverteerd in de maag blijft liggen (1). Dierlijke gelei

---

(1) Wat de Schrijver hier omtrent de meer of minder gemakkelijke verteerbaarheid van sommige vleeschsoorten in deze ziekte zegt, komt niet overeen met hetgeen de ondervinding en herhaalde proefnemingen in den gezonden toestand ten dien aanzien hebben geleerd; vooral moet het ons verwonderen de duiven, wier bruin en zeer verdierlijkt vleesch, de maagzenuwen meer prikkelend, de afscheiding van een sterker verzuurd maagsap teweeg brengt, (verg. TIEDEMANN en GMELIN, die Verdauung nach Versuchen. I. 298) te gelijk met de hoenders in de eerste plaats genoemd te zien, terwijl het rundvleesch daarentegen, als een hard ligchaam onverteerd in de maag zoude blijven liggen. Liever echter dan de juistheid van des Schrijvers waarnemingen in twijfel te trekken, willen wij dit aan de hoedanigheid en toebereiding der genoemde vleeschsoorten, die mogelijk met dezelfde in ons Vaderland niet geheel zijn gelijk te stellen, of aan eene bijzondere gesteldheid der spijsverteringsorganen in deze ziekte toeschrijven.

en eijeren leveren een uitmuntend voedsel op, doch staan de lijders te spoedig tegen, even zoo zoude melk zeer voldoende zijn, indien hare scheiding, door het aanwezige zuur, derzelver gebruik niet volstrekt verbood. Dat alle speecerij bij de toebereiding der spijzen, in het tweede en derde tijdperk, zeer nadeelig is, behoeft naauwelijks gemeld te worden, daar de lijders zelve hier van zoo afkeerig zijn, dat zij, niet dan met schroom, van iets zullen proeven, waarin zij haar aanwezen vermoeden; de hooge gevoeligheid der smaakorganen doet hun het geringste stofje peper ontdekken, en als vergif schuwen; van de dranken kan hetzelfde gezegd worden, wijn, koffij en alle, tot de meer of min prikkelende behoorende, moeten vermeden worden, alleen goed uitgegist bier — geen Engelsch waarin veel hop is — maakt hierop eene uitzondering; in kleine hoeveelheden bij herhaling gebruikt, wordt het vrij goed verdragen, en beperkt eenigermate de sterke branding van het zuur.

De dorst, die nog al aanmerkelijk is, lescht men het best door zuiver koud water, hetwelk door de geheele ziekte den besten drank oplevert, ook mineraal water is daartoe zeer geschikt, doch, voor sommigen te hard, veroorzaakt het zwaarte en drukking of, door verbinding met het zuur, eene te groote ontwikkeling van gaz, waardoor uitzetting en benaauwdheid ontstaat.

Een zorgvuldig diëet moet door matige beweging en werkzaamheid van ligchaam en geest ondersteund worden; eene kleine wandeling, in de koele morgenlucht, is zoo weldadig en verkwikkend dat de lijders met ongeduld dit tijdstip verbeiden, en met een welbe-

hagelijk gevoel deze frissche lucht inademen; doch dit is ook het gelukkigste uur van den geheelen dag, met het stijgen des thermometers klimt ook hun lijden. De gebrekkige afleiding hunner eigene warmte, door de niet of zeer spaarzaam uitwasemende huid, maakt hen onrustig, benaauwd, en lusteloos, waardoor zij in de grootste werkeloosheid, èn in te liggen, eenige leniging zoeken. Koude baden brengen voor korten tijd verligting aan, doch niet duurzaam, en het gevoel daarna is nog ellendiger dan vóór derzelver gebruik; evenwel houde ik het koude bad voor zeer heilzaam, daar het, door de binding der overvloedige warmtestof, door versterking der huid en vermeerdering van het zamentrekkingsvermogen der vaten, bij uitstek aan alle oogmerken voldoet, indien men het maar met eenige zorg aanwendt, waartoe het noodig is dat het water het eerst met eenen goeden straal, bij wijze van druipbad, op het *Epigastrium* geleid worde, vervolgens over borst, rug en eindelijk over het hoofd en overige ligchaam; deze laatste begieting moet nimmer lang duren, om de vochten niet te zeer naar de ingewanden te drijven, waardoor die drukking, volheid en angst ontstaat, waarover de lijders, bij gebrek aan deze oplettendheid, eenige minuten na het bad, klagen en die hun afschrikt dit anders zoo verkwikkend middel op den duur aan te wenden. In de hoogere graden der ziekte komt het natuurlijk, uit hoofde der aanmerkelijke zwakte, niet meer te pas, doch in dat geval doen koude omslagen nog zeer goede diensten. Het beste uur voor de aanwending van het bad houde ik te zijn tegen den middag; de lijder legge zich daarna te bed en late de ledematen

schuijeren of wrijven met drooge flanel, waarna hij gewoonlijk aangenaam inslaapt, en somwijlen eene zachte, wel niet algemeene, maar toch plaatselijke uitwaseming tot stand komt en verligting aanbrengt; de slaap moet echter nimmer te lang duren, een uur slapens, op den middag, is verkwikkend, doch langer, brengt het afmatting en groote lusteloosheid te weeg.

De treurige zielsstemming der lijders vordert alle mogelijke afleiding, gelukkig zoo men hen die kan verschaffen, en uit het vervelend eentoonige trekken dat hier steeds heerscht; verandering van verblijf naar koeler streken is altijd het voordeeligste en bevordert de genezing; er is misschien niets in staat den moed en hoop des lijders zoo zeer te verlevendigen als dit; jammer dat daar aan meestal eene verandering van geneesheer, en gevolgelijk ook van behandeling verbonden is, daar er welligt geene ziekte is waar eene afwijking van het eens op de individuele gevoeligheid, die men toch alleen door naauwkeurige betrachting van elk afzonderlijk gestel leert kennen, gevestigd geneesplan, zoo veel nadeel aanbrengt dan in deze.

Therapeutische behandeling.

Tot dus verre heb ik mij kunnen bepalen tot de beschrijving van datgene wat zich in den loop der ziekte als van zelven ter waarneming aanbood: geheel anders is het gelegen met de eigenlijke geneeswijze.

Nimmer had ik de *Sprouw* in haar geheel verloop kunnen gadeslaan, en ook nog nimmer had ik tot derzelver genezing een vast plan van behandeling zien volgen. Daar mij geen sehrijver over deze ziekte bekend was, die in deze mij tot gids konde strekken, zoo moest ik een eigen geneesplan vormen, hetwelk men wel zal willen toegeven geene gemakkelijke taak te zijn, in eene ongesteldheid, maar weinig overeenkomst met andere hebbende, en wier naaste en verwijderde oorzaken niet dan zeer onvolkomen bekend zijn.

Welke denkbeelden ik mij omtrent het wezen der ziekte gevormd heb, hebben de voorgaande bladen doen kennen, en daarop vestigde ik mijn geneesplan; naauwkeurig lettende, welke veranderingen zij in de versehillende tijdperken onderging, die noodzakelijk hierin ten leiddraad moeten strekken, om op gunstige uitkomsten te durven hopen.

Indien ons de gelegenheid gevende oorzaken alle bekend waren, zoo zouden wij zeker, even als in andere ziekten, in de eerste plaats voor derzelver verwijdering moeten zorgen, of voor het minst trachten haren voortdurenden invloed onsehadelijk te maken; daar dit het geval nu niet is, of zij, voor zoo verre zij ons bekend zijn — de invloed van het klimaat — buiten ons bereik en vermogen liggen, zoo moeten wij ons vergenoegen, zorgvuldig dat alles te vermijden, wat de ondervinding als sehadelijk op dezelve werkende, heeft doen kennen, en hiertoe breng ik bij de zorg voor een streng diëet, een zoo spaarzaam mogelijk gebruik van geneesmiddelen. De zoo gevoelige en prikkelbare maagwand, gedoogt maar zeer weinige vreemde prik-

kels, en zoo men hiermede uit eene, anders prijsselijke zucht om zijnen lijder te willen helpen, niet uiterst behoedzaam en omzigtig is, zoo verergert dit zijnen toestand dermate, dat men zich zulks gewis, doch te laat, zal beklagen, daar eene onvoorzigtigheid in deze niet weder te herstellen is.

Verslapping van het slijmvlies des darmkanaals, verminderde zamentrekkingskracht van deszelfs spiervezel, onvolkomen bereiding van het voedsel, door veranderde afscheiding der spijsverteringsvochten, waardoor hetzelve maar gedeeltelijk wordt verteerd, zich in de eerste wegen ophoopt, ontaardt, derzelver wanden prikkelt, en daarin eene verhoogde gevoeligheid voortbrengt, die tot chronische ontsteking leidt: zie daar mijns inziens den toestand der ziekte in haar eerste tijdperk, waarop ik de volgende indicatien bouw:

1°. Wegruiming der de eerste wegen bezwarende en aanhoudend prikkelende stoffen.

2°. Beperking der verhoogde gevoeligheid en verbetering der afscheidingen.

3°. Herstelling van het zamentrekkingsvermogen in het darmkanaal, en bevordering eener goede spijsvertering.

In geen geval mogen wij, om aan de eerste indicatie te voldoen, hulp van *emetica* verwachten, de geprikkelde staat waarin die deelen zich bevinden, op welke zij onmiddelijk werken, verbiedt zulks, even daarom moeten de *laxantia* uit de zacht werkende, niet prikkelende gekozen worden, de *oleum Ricini* en de *Manna*, in kleine, herhaalde gaven, verdienen boven andere de voorkeur; alhoewel de laatste niet vrij is

van het zuur te bevorderen, en daarom best met *Carbon. Sodae* of *Carbon. Magnesiae* in verbinding gegeven wordt; middenzouten verslappen te zeer en veroorzaken waterachtige en vruchtelooze ontlastingen. Daar eene gebrekkige slijmafscheiding reeds in den aanvang plaats vindt, zoo is het doelmatig de *laxantia* in eene *emulsio* toe te dienen, om de gevoeligheid niet te zeer op te wekken; is deze echter nog niet hoog gestegen, in het eerste begin der ziekte, dan komen kleine gaven Rhabarber te pas; ik laat daarvan met ossengal pillen bereiden, en zoodanig gebruiken dat alle drie uur 3 à 4 grein worden ingenomen. Deze pillen werden in sommige gevallen zeer goed verdragen, en deden, door tevens de spijsvertering te bevorderen en het zuur te temperen, voortreffelijke diensten; op de hoedanigheid der ontlastingen, moet bij derzelver gebruik naauwkeurig gelet worden, zoodra die dun en waterachtig worden, wachte men een paar dagen, en geve intusschen slijmachtige middelen, opdat de prikkelbaarheid bedare, en men zorge dat de maag niet weder op nieuw, met voor haar onverteerbare zaken worde opgevuld, die weder nieuwe ziekteprikkels zouden kunnen opleveren. Met de *evacuantia* vare men zoo lang voort als er reden is te vermoeden dat er nog onbewerkte stoffen voorhanden zijn, waaromtrent een onderzoek der darmontlasting en betasting der buik het meeste licht geven.

De spijsverteringsvochten zijn ontaard, en derzelver afscheidende werktuigen zijn in eenen staat van te groote prikkeling, of in die van werkeloosheid; het eerste is het geval met de afscheiding van het natuurlijk slijm des

darmkanaals en van het maagsap, het laatste heeft plaats met betrekking tot de lever; om de werkzaamheid van dit orgaan op te wekken, bezitten wij een vermogend middel in de *Calomel*, die ook nog het goede heeft andere afscheidingen te verbeteren; ongelukkigerwijze wordt het hier niet door de maag verdragen, en werkt, inwendig toegediend, hoogst schadelijk op dezelve, wij moeten ons alzoo tot eene ruime inwrijving van kwikzalf op de bovenbuikstreek bepalen, waardoor tevens nog het voordeel wordt verkregen dat de taaije, vast zittende, zich meest in het *Colon* ophoopende stoffen bewegelijk en ter ontlasting geschikt worden; verscheiden dagen moet hiermede, zoo wel als met de *purgantia* worden aangehouden, tot dat men het oogmerk, om de eerste wegen van de hen aanhoudend prikkelende zelfstandigheden te bevrijden, bereikt heeft, waardoor tevens gedeeltelijk reeds aan de tweede Indicatie, vermindering der gestegen gevoeligheid wordt voldaan, daar toch deze onzuiverheden aanhoudend op de maagzenuwen zoowel, als op de verschillende afscheidende vaatmondjes werken, en dezelve prikkelen, waartegen nu verzachtende en bedarende middelen in aanmerking komen: *Rad. Altheae*, *Folia et flores Hibisci tiliacei* (1), *Semen lini*, *Gummi Arabicum*, *Amy-*

---

(1) De aan plantenslijm rijke bladeren en bloemen van den *Hibiscus tiliaceus* L. eenen op de Javaansche stranden groeijenden boom, worden aldaar even als hier de *folia Altheae* en de *flores Verbasci* en *Malvae* gebruikt. RUMPH. noemt hem *Novella* en heeft er Tom. II. Tab. 73. eenen tak van afgebeeld.

lum, *Rad. Marantae* (1) enz. kunnen met meer andere van deze klasse worden aangewend. Als bedarend middel heeft mij de *Hyoscyamus*, bij eenen of anderen slijmachtigen drank gevoegd, het beste van de overige *narcotica* voldaan. Het is niet wel te bepalen hoe lang hiermede, bij het genot van weinige en zachte spijzen, moet voortgegaan worden.

In geval daarbij de bovenbuikstreek zachter wordt, het genotene voedsel minder bezwaring veroorzaakt, de verschijnselen van Indigestie afnemen, de neiging tot waterachtige buikvloeijing vermindert, de pols week, niet meer gespannen is, dan zijn de minerale zuren, nu zoo wel als later, bijzonder werkzaam; door hunne toediening bevorderen wij een drievoudig doel: zij verminderen bij uitstek goed de nog overblijvende gevoeligheid, versterken de maag, en geven eene betere stemming aan de afscheidingen. Ik maakte gewoonlijk gebruik van het *Acid. Sulphur. dilut.* en liet onder anderen aan eenen lijder, welke sedert lang aan de *Sprouw* leed, en waartegen reeds eene menigte bittere, aromatische en andere middelen waren gebezigd, die niets dan verslimmering ten gevolge hadden, daarvan 15 droppels in een glas water met suiker, drie malen daags, drinken; veertien dagen liet ik hiermede, in klimmende gaven, aanhouden, waarbij de spijsvertering veel

---

(2) *Radix Marantae* is de wortel der *Maranta Indica* L. uit welke, even als uit de *Maranta arundinacea*, eene andere soort van dit zelfde geslacht, het bij ons bekende *arrow-root* wordt vervaardigd.

verbeterde, gedurende al dien tijd geen buikloop zich vertoonde, en eene aanwinst in krachten blijkbaar was, waarop ik dit zuur met *Tinct. acid. aromat.* verwisselde, daarmede nog eene maand aanhield, en de genezing besloot met de volgende pillen, die mij op het einde der behandeling steeds uitmuntend hebben voldaan:

℞ Fellis tauri inspiss. dr. ij.
Ferri pulver. ser. j.
pulv. rad. Columb. q. s.
ut f. Pillul. pond. gr. iij.
's morgens en 's avonds 5 stuks.

De lijder herstelde volkomen en geniet nog heden eene goede gezondheid.

Bij het gebruik der zuren is echter groote omzigtigheid noodig, men beginne met zeer weinige droppels en doe langzaam daarmede klimmen; de blijkbaar gunstige verandering, die het aldra in den toestand voortbrengt, spoort ons zoo zeer aan, dat wij wel eens in deze de voorzigtigheid uit het oog verliezen, doch nimmer ongestraft. Wij brengen daardoor dan wel eene gunstige verandering te weeg, doch tevens begint zich de ontsteking te ontwikkelen, en daarbij gaat de ziekte in het tweede tijdperk over. Men rigte alzoo de hoeveelheid van het toe te dienen middel naar de volgende omstandigheden. Het zuur brengt een gevoel van warmte in de maag voort, dat niet onaangenaam is, en in weinige oogenblikken weder verdwijnt; zoodra deze warmte te sterk wordt, langer aanhoudt, de tong rooder aan de punt, de pols

sneller en harder wordt, stelle men dit middel dadelijk, voor eenige dagen, ter zijde, en late in dezen tusschentijd geene geneesmiddelen, maar eenvoudig nu en dan een glas water, zoo koud mogelijk, gebruiken, en legge daarbij koude fomentatiën op het Epigastrium; doorgaans kan men hiermede in drie à vier dagen, de te groote opwekbaarheid der maag zoodanig verminderen, dat men veilig weder met de zuren kan aanvangen; worden dezelven eenigen tijd goed verdragen, zoo kan men, met eenigen grond, eene gunstige voorspelling maken, daar dit de beste uitzigten op herstelling geeft.

Bij zulk een gunstig gevolg der behandeling komen wij dan van zelven tot de 3de Indicatie: versterking der spijsverterings-werktuigen en bevordering van derzelver functien.

Wij bezitten bij den overvloed onzer geneesmiddelen, eene geheele reeks van zoogenaamde maagversterkende artsenijen, die meest alle tot de bittere behooren; indien wij dezelve op grond hunner bestanddeelen en meest blijkbare werking in drie klassen verdeelen, namelijk bitter-aromatische, bitter-tonische en bitter-slijmachtige, dan voldoen de beide eerstgenoemde gewoonlijk maar zeer slecht aan de verwachting; door verhooging der prikkelbaarheid werken zij schadelijk, worden niet verdragen en bevorderen de ontsteking. Onder de bitter-slijmachtige zijn er van eene zeer goede werking, zoo als onder andere de *Lich. Island.* boven alle uitmunt: ik liet dezelve éénen nacht uittrekken en vervolgens afkoken, ook tot gelei verdikken, en hiervan tevens een weinig gebruiken; werd dit goed verdragen, bragt het geene maagdruk-

king, zwaarte, misselijkheid noch diarrhoea te weeg, zoo werden de gaven vermeerderd en daarbij eindelijk nog andere versterkende middelen, meestal *Columbo* en eindelijk *Kina*, met een of ander aromatisch water gevoegd, doch men moet dan vooraf wel verzekerd zijn, dat de gevoeligheid geheel geweken is, want zoo lang deze nog bestaat, komen noch *Kina* noch *aromatica* te pas, maar in plaats daarvan eenige greinen *Extr. Hyoscyam.*

Bij het gebruik dezer middelen wordt de darmontlasting meestal te traag en hoopen zich op nieuw weder onzuiverheden op, die steeds onze aandacht blijven vorderen, daar zij, bij de niet volkomen herstelde galafscheiding, door een lang verblijf, eene bijzondere scherpte verkrijgen, de ingewanden prikkelende, eene menigte vochten derwaarts lokken, en gewis eenen verzwakkenden buikloop zullen veroorzaken, met het gevolg eener verhoogde prikkelbaarheid in het darmkanaal, en neiging tot te vloeibare ontlastingen, die weder een hinderpaal voor de aanwending der opgegeven versterkingswijze wordt; om dit voor te komen, moeten wij de werkeloosheid des darmkanaals te hulp komen, dat mij het best gelukte door, nu en dan, eenige pillen uit Rhabarber en ossengal te geven, zoodat dagelijks een of twee stoelgangen volgden.

Bij deze kuur moet men lang volharden en daarin, zoo veel mogelijk, standvastigheid betoonen, al gaat ook aanvankelijk alles niet zoo gunstig als wij wel wenschten, zoo de maag maar de geneesmiddelen verdraagt, zoo zal men, hoogst waarschijnlijk, langs dien weg, waartoe somtijds

wel eens weken noodig zijn, het doel bereiken, mij is het ten minste mogen gebeuren, hierdoor eenigen van beginnende *Sprouw* te herstellen; eene opgeruimde gemoedsstemming, terugkeerende lust tot arbeid, verbeterde spijsvertering, meer geregelde, faeculente, met gal gemengde ontlastingen, waren de verschijnselen die zulk eene gunstige uitkomst voorspelden.

Doch het is er verre van af, dat deze wijze van handelen in alle gevallen tot genezing leidt, of de herstelling hierdoor meestal gelukt, alles hangt hier van den toestand der maag-zenuwen af; deze bevinden zich, in de ongunstige gevallen, in zulk eene stemming dat zij steeds de Irritatie in het fijne vaatweefsel van het slijmvlies, en de neiging tot ontsteking onderhouden, waarbij de opgegevene geneeswijze niet kan worden aangewend. De maag verdraagt zulke middelen ook in de geringste hoeveelheid niet, zij veroorzaken zwaarte, drukking, benaauwdheid en braking, die eene dringende aanwijzing opleveren om dadelijk dezen weg te verlaten, weder toevlugt tot eene verzachtende, (*palliative*) kuur te nemen, en het als dan aan den tijd overtelaten eene verandering voorttebrengen, die weder gedoogt iets stelligs tegen de ziekte te ondernemen, hetwelk in dit ongunstig geval maar zelden gebeurt, en waarbij de ziekte als dan, ook zonder dat wij daar tegen iets kunnen doen, haar veel moeijelijker tweede tijdperk bereikt, hetwelk zich door eene duidelijke chronische ontsteking van het slijmvlies des darmkanaals kenschetst. Zigtbare verhoogde roodheid van mondholte, tong en slokdarmshoofd, zwelling van dezelfde deelen, merkbaar

vermeerderde warmte en gevoeligheid in den hartkuil, gebrekkige of geheel belemmerde afscheiding van natuurlijke slijm, en hooggaande prikkelbaarheid, zijn de blijkbare kenmerken van dezen toestand, waarbij zich nog-vele andere verschijnselen voegen, die ik trouwens niet kan aannemen tot de *Symptomata essentialia* te behooren, hoezeer zij de ziekte ook bestendig vergezellen, maar tot de *Symptomata accessoria* moeten gebragt worden, en ook, indien men den ontstekingachtigen toestand meester wordt, van zelve zullen verdwijnen. Intusschen is het zeker dat wij hier niet met eene eenvoudige gewone Inflammatie te doen hebben, waartegen toch zoo menigmaal onze behandeling met een' gelukkigen uitslag bekroond wordt, doch die in de onderhevige ziekte schipbreuk lijdt.

De dynamische verhouding heeft eene verandering ondergaan, die zich niet alleen *quantitatief* laat verklaren, maar gewis ook in *qualiteit* van de natuurlijke afwijkt, waardoor de chemisch-animale processen bijzonder gewijzigd, weder nieuwe bronnen van ongesteldheid voor verschillende afscheidings organen worden; wij kunnen onze indicatie echter niet anders dan tegen de Irritatie der vaten van het ziekelijke slijmvlies, en de zich daaruit ontwikkelende ontsteking rigten; plaatselijke bloedontlastingen op den hartkuil vinden hier hare aanwending, en moeten door eene revulsive behandeling bestreden worden: hiertoe dienen herhaalde warme voetbaden met asch, mostaart, gember enz. veelvuldig schuijeren of wrijven der ledematen met warme of door Spiritus bevochtigde flanel, het wasschen met Campher-geest, of *Liniment.*

Sapon. en zelfs, bij geringe gevoeligheid en werkeloosheid der huidvaten, met *Ammonia liquida* of *Tinct. Cantharid.* De bloedzuigers moeten weinig in getal aangezet, doch dikwijls herhaald worden, drie à vier stuks zijn voor éénmaal voldoende en kunnen alle vier à vijf dagen aangezet worden; zij brengen eene in het oog vallende verbetering aan: volheid, spanning van winden, benaauwdheid, braking, alles bedaart daarna wonderbaar, doch men wachte zich wel, door zulk een gunstig gevolg aangemoedigd, een grooter getal, hoezeer de lijder dit ook wenscht, te bezigen, om daardoor de ziekte zoo veel spoediger meester te worden; men vergete niet dat wij niet in staat zijn het evenwigt op eens te herstellen; een onuitputtelijk geduld en onvermoeide oplettendheid zijn, zoo ergens, hier hoofddeugden.

Na dat de bloedzuigers zijn weggenomen, wende men koude fomentatiën aan, waardoor het best de aandrift der voehten naar de maag te keer gegaan wordt, gelijke deelen *Nitras Potassae* en *Murias Ammoniae*, naauwkeurig onder elkander gewreven, tot een zoo fijn mogelijk poeder gebragt, en dan in zoo veel water ontbonden als tot deszelfs oplossing toereikend is, zijn hier het meest doeltreffend. De aanwending geschiedt het best gedurende de ontbinding dezer zouten, waardoor de grootste koude ontstaat, terwijl de oplossing anders alras de temperatuur der dampkring aanneemt.

De huidprikkels houde ik voor onmisbaar, ook om door fontanellen eene afleiding te maken, of door de Autenriethsche zalf zwerende puisten voort te brengen, vooral dan wanneer men eene onderdrukte huid-

functie als medewerkende oorzaak vermoedt. Indien het ons gelukt op deze wijze de ontstekingachtige toestand te beteugelen, trachte men de verhoogde opwekbaarheid der maag te verminderen en de *atonie* in het fijne vaatweefsel te bestrijden; hiertoe zoude, mijns inziens, het ijs datgene in zich vereenigen wat bij mogelijkheid van een middel kan verwacht worden. Zonder op te wekken, zoude hetzelve, bij vermindering der prikkelbaarheid, de vaten van het slijmvlies versterken, derzelver zamentrekkingsvermogen bevorderen, en zoo den aandrang van bloed weêrstand bieden. Jammer dat het zoo moeijelijk of welligt onmogelijk is, dit alhier bij eene warmte van 88° Fahrenh. te verkrijgen, want welke moeite ik mij daartoe ook gegeven heb, door het plaatsen van water in bovengenoemde zoutoplossing, waardoor het tot 65° werd afgekoeld, en het als dan overbrengen in een mengsel van 9 deelen fijn gewreven *Phosphas Sodae* en 4 dn. *Acidum Nitro-muriaticum*, dat bij eene gemiddelde temperatuur eene warmteonttrekking van circa 60° veroorzaakt, zoo heb ik het water toch niet lager dan 38 à 40° kunnen verkoelen, en deze koude zoude ook toereikend zijn, indien de ons omgevende dampkringslucht niet zulk een' snellen toevoer van warmte aanbragt, dat de thermometer in weinige minuten daarin weder tot 60° en meer stijgt. Bij gebrek aan ijs heb ik mij toch met voordeel van zulk een verkoeld water bediend: wanneer benaauwdheid en spanning van winden den lijder uittermate pijnigen, is er niets wat hier, in dezen toestand, meer verligting aanbrengt, dan de koude omslagen en een glas van dit water, dat een' groot volumen lucht

verdikt en naar boven uitdrijft; ik heb geen genees-middel kunnen vinden wat hierin het eenvoudige koude water ook maar eenigzins in goede werking nabij kwam; het *Semen Ocymi gratissimi* (Selassee) (1) in water geworpen en eenen nacht aan de buitenlucht bloot gesteld, strekte mede tot een' aangenamen ver-frisschenden drank.

Eigenlijke geneesmiddelen moeten in dit tijdperk alleen uit de reeds opgegevene slijmachtige geko-zen worden, bijaldien niet dat orgaan waarop door-gaans onze artsenijen het eerst en onmiddelijk wer-ken (de maag) hier het meest lijdende was, dan zoude zeer veel goeds van de zuiver zamentrekken-de middelen (*adstringentia*) te verwachten zijn, en het zijn ook werkelijk deze, die volgens mijn ge-voelen, de genezing moeten bewerken en voltooijen; maar om hier nu datgene te vinden wat met de ge-voeligheid van het meest aangedane werktuig over-eenstemt, is voorzeker geene gemakkelijke zaak. Me-nigmalen heb ik, na het verminderen der ontsteking en gevoeligheid, tot deze klasse, zoo wel uit het mi-nerale als plantenrijk mijne toevlugt genomen, waarbij ik met de zachtste en geringste dosis begon, en lang-zaam, zoo wel in hoedanigheid als hoeveelheid, opklom; doch ik moet in waarheid bekennen, dat, hoe behoed-zaam ik hiermede ook te werk ging, ik niet zoo gelukkig

---

(1) Dit zaad bezit, volgens WAITZ, (practische waarnemingen over eenige Javaansche geneesmiddelen) geene bijzondere krachten en wordt alleen ter bereiding eener verkoelende, slijmachtige drank gebruikt.

geweest ben, in dit tijdperk mijn oogmerk daarmede te bereiken, en hoe dikwijls ik ook tot de *adstringentia* terugkeerde, was ik telkens weder genoodzaakt dezelve te laten varen, en in bloedzuigers, kunstmatige koude, en *demulcentia* hulp te zoeken. De tong was hier, zoo als in het geheele beloop der ziekte mijn bestendige en nimmer bedriegende vraagbaak, zoodra deze begon eene hoogere roodheid te vertoonen en meerdere gevoeligheid aantenemen, was dit eene onfeilbare aanwijzing om het aangewende middel dadelijk te verwerpen, wilde ik niet weder alle verschijnselen met de vroegere hevigheid zien terugkeeren. Het zal misschien hier niet overtollig zijn de opmerking te maken, dat bij het gebruik van spijzen of warme dranken, de roodheid der tong aanmerkelijk verhoogd wordt, en het dus bij het beschouwen derzelve van belang is, hierna vooraf onderzoek te doen, vermits men dit verzuimende, gemakkelijk door deze voorbijgaande roodheid, zoude kunnen misleid worden.

Dat ik na vele vergeefsche pogingen ook andere middelen beproefde, waarvan ik maar eenige goede werking konde verwachten, onder anderen de in onze Europesche Sprouw zoo geroemde *Borax Sodae Alcal.* doch die in deze meer na- dan voordeel aanbrengt, zal men wel willen gelooven; doch daar zij mij bleken allen schadelijk te zijn, kan ik de vermelding daarvan veilig onaangeroerd laten.

Veel van de goede werking eener inlandsche geneeswijze — zoo men hieraan dezen naam geven kan — hebbende hooren verhalen, zoo zal het, vertrouw ik, geene verwondering baren, noch aan ligtvaardigheid

worden toegeschreven, dat ik, bij mijne behandeling, zoo vaak in de schoonste hoop te leur gesteld, tot de *Doekoengs* of inlandsche geneesheeren mijne toevlugt nam. Het middel door hen aanbevolen, bestaat uit de jonge wortelen van den *batang Kambang Sapatoe poeti* (1) en uit den bast van eenen mij onbekenden boom. De wortelen der eerstgenoemde plant zijn slijmachtig en komen overeen met onze *Althaea*, de gemelde bast daaarentegen is zacht zamentrekkend en ligt bitter; beiden werden klein gesneden, met water bevochtigd en op steen gekneed en gewreven, er telkens een weinig water bijvoegende, tot alles eene gelijke massa was geworden, die daarop werd doorgezijgd; dit vocht moest dan 's morgens nuchteren gedronken, en daarbij de tong herhaalde malen gesmeerd worden met versche klapper- of cocos-olie, waarin de jonge pas uitkomende blaadjes van het varenkruid (hetwelk rijk aan plantenslijm is) gekneusd waren; volgens de grootspraak der *Doekoengs*, hielpen deze middelen onfeilbaar en, na een drie daags gebruik, zoude de ziekte geheel verdwenen zijn. Hoe zeer nu, bij de overtuiging der onmogelijkheid eener zoo spoedige genezing, geene de minste waarde aan zulke snoeverijen hechtende, wilde ik, daar mij het

---

(1) Dit is waarschijnlijk de *witte feestbloem*, op Batavia *Sapatoe poeti* genaamd, eene verscheidenheid der bij RUMPHII. Tom. II. Tab. 8. afgebeelde *Bonga raja*, (*Hibiscus rosa Sinensis L.*) wier bloem door de Indianen, bij feestelijke gelegenheden, als versiersel gebruikt wordt. RUMPHIUS zegt van dezen wortel dat hij in heete koortsen en tegen zekere inlandsche Cholera, *Oepas* genaamd, met vrucht wordt gebezigd.

middel voor het minst onschadelijk voorkwam, daarmede een paar proeven nemen: twee mijner lijders gebruikten het, de bepaalde drie dagen waren voorbij, en nog zes andere verliepen onder deszelfs gebruik, zonder dat ik eenige blijkbare verandering konde bespeuren.

Niet gelukkiger ben ik geslaagd met een ander inlandsch geneesmiddel door de vriendelijkheid van een' geachten geneesheer op *Java*, mij met de verzekering van vele gelukkige uitkomsten daarvan gezien te hebben, toegezonden: dit was de *Kalappa Tjoe* (1); dan het is mij niet mogen gebeuren daarvan een gelukkig resultaat te verkrijgen. Ik had trouwens niet veel van dezen bast, en konde denzelven maar bij eenen lijder beproeven; welligt dat ik bij andere voorwerpen en duurzamer aanwending gelukkiger ware geweest.

Na dit alles heb ik de overtuiging verkregen dat in dit tijdperk, alleen de door mij aanbevolene, namelijk de ontsteking en prikkelbaarheid verminderende en verzachtende behandeling iets vermag, waarmede onder het strengste diëet, onafgebroken en standvastig moet worden voortgevaren, tot dat de *regio epigastrica* geheel zacht is, de drukking daar ter plaatse geene de minste tegennatuurlijke gevoeligheid meer aanduidt, de tong bleeker wordt, de dorst en alle teekenen van Indigestie verminderen, en de spijsverteringsorganen weder eenig voedsel behoorlijk bearbeiden.

---

(1) De Cortex *Kalappa tjoe* of *Klappa tjoun* is de bast der *Myristica glabra* REINW.

Een geruime tijd is hiertoe noodig en zeer moeijelijk is het, ik erken dit gaarne, om, bij eene naauwlijks merkbare vordering in beterschap, hiermede vol te houden; de lijder ziet zijne krachten verminderen, wordt moedeloos, en het ontbreekt niet aan dagelijks herhaalde aanmerkingen en aansporingen van zijne zijde, om toch iets anders te beproeven. Kan men derhalve het volle en onbepaalde vertrouwen van den zieke, en eene lijdelijke en stipte gehoorzaamheid aan de gegevene voorschriften niet verwerven, zoo faalt hier zeker eene anders mogelijke genezing, daar weifelmoedigheid, die ons dezen weg doet verlaten, tot des lijders verderf strekt.

Is men zoo gelukkig, op de voorschrevene wijze, den ontstoken en geprikkelden toestand te overwinnen, dan kan men, behoedzaam, kleine proeven met de versterkende en spijsvertering bevorderende middelen nemen, waardoor, indien zij worden verdragen, de genezing meermalen verkregen wordt.

In het derde tijdperk, ondergaat de ziekte in zoo verre eene verandering, dat de verhoogde gevoeligheid, die zich tot daartoe hoofdzakelijk bij maag en slokdarm had bepaald, eene meerdere uitgebreidheid verkrijgt en in die mate stijgt, zoo als trouwens steeds plaats vindt, als de reproductie vermindert en de bloedmaking en voeding gebrekkiger wordt. Het verhoogde zenuwleven, vooral van het vegetative stelsel, drukt zich in allerlei gewaarwordingen en verschijnselen uit, en verkrijgt een aanmerkelijk overwigt; het haarvatenstelsel blijft nogtans in de algemeene prikkelbaarheid deelen. Deze, gepaard met zwakte, nog meer verhoogde gevoeligheid van het

slijmvlies des geheelen darmkanaals, dan in het vorige tijdperk, en colliquative ontlastingen, zijn de verschijnselen waartegen nu hoofdzakelijk te strijden valt.

Uit mijne ondervinding geloof ik het besluit te mogen trekken, dat indien de lijders volgzaam, onderworpen, en naauwgezet, alle gegevene voorschriften in acht namen, de ziekte niet deze hoogte bereiken, maar reeds in het tweede tijdperk zoude genezen zijn; dan helaas, naauwlijks heeft men na vele dagen, en dikwijls weken zorgs eenige beterschap verkregen, of tot des lijders ongeluk, keert ook een sterke eetlust terug, waaraan hij geen' wederstand schijnt te kunnen bieden. De spijsverteringsorganen nog in geenen staat zijnde om eene overtreding hierin straffeloos te kunnen dulden, zoo schaden de spijzen door hoeveel- of hoedanigheid, blijven onverteerd, ondergaan chemische veranderingen, waaruit nieuwe prikkels ontstaan; het pas afgeloopen tooneel opent zich weder, met alle reeds overwonnen toevallen, en zoo gaat het meermalen in het verloop der ziekte. In het laatste tijdperk is deze zonde tegen den leefregel onmogelijk; alles wat niet zeer zacht en ligt verteerbaar is, veroorzaakt eene onuitstaanbare benaauwdheid en branding in de maag, die niet eerder vermindert, dan na dat zij zich, door braken, van den haar kwellenden last heeft ontdaan, hetgeen elke neiging tot een ruimer spijsgenot van zelven uitdooft, en den lijder daarvan afschrikt. Hierdoor nu wordt de genezing, niettegenstaande de toestand meer gevaarlijk is dan in het tweede tijdperk, veel eer mogelijk dan in dit laatst genoemde.

De indicatie voor het grondkarakter der ziekte

blijft dezelfde, als van het tweede tijdperk, maar moet tevens tegen het nu meer lijdend zenuwstelsel gerigt en naar de colliquative ontlastingen, en de daar uit voortvloeijende snelle slooping der krachten, gewijzigd worden.

In de eerste plaats moet ik hier nog eens herinneren dat het fijne vaatweefsel van het slijmvlies zeer verslapt, de ophooping van bloed in hetzelve, nog zeer aanmerkelijk is, en deszelfs hooge gevoeligheid elken inwendigen prikkel verbiedt. Dat wij alzoo het versterkingsplan, waartoe de aanwijzing al meer en meer dringend wordt, niet dan zeer onvolkomen in werking kunnen brengen, en dit doel alleen op eene indirecte wijze door beperking der levensvertering (om zoo te spreken) moeten trachten te bereiken. Geene voedende geneesmiddelen, dierlijke geleijen, vleeschnat, eijeren of wat van dien aard meer tot ons krachtigste voedsel behoort, kunnen hier baten, schadelijk zelfs is elke proef daarmede; braking en overvloedige, waterachtige buikloop, die niet dan met moeite te beteugelen is, zijn de zekere gevolgen daarvan. De lijder moet niets dan meelachtige wortels en zaden, sago of arrow-root gebruiken, en in geene grootere hoeveelheid dan volstrekt noodig is om zijnen honger te stillen.

Daar wij hier eene zeer prikkelbare zwakte te bestrijden hebben, met grooten Erethismus in het slagaderlijk stelsel, zoo komen, in de eerste plaats, bedarende middelen in aanmerking: de keuze daarvan vordert, ten opzigte der meest lijdende organen, de uiterste behoedzaamheid. De *narcotica* voldoen hier niet, maar brengen, hoe onbeduidend derzelver prik-

kelende werking ook zijn moge, eenen schadelijken indruk op de maag voort; alleen het *aqua Lauro-cerasi* maakt hierop eene uitzondering, en verdient boven alle andere de voorkeur. In elk geval, waarin ik hetzelve beproefde, bewees het in dit tijdperk uitstekende diensten; gevoeligheid, branding in de maag, inwendige hitte en dorst, bedaren daarbij merkbaar; in weinige dagen geraken de lijders weder in staat om eene geringe hoeveelheid voedsel te verdragen, en zij gevoelen de weldadige werking hiervan zoo zeer, dat zij reikhalzend naar dit middel verlangen. Ik liet het zoo wel in mondspoeling als inwendig gebruiken, klimmende dagelijks met eenige droppels; ook in het vroeger tijdperk der ziekte heb ik dit middel beproefd, doch met geen zoo gunstig gevolg.

De pols vordert eene bijzonder oplettende waarneming; elke versnelling en eene zekere spanning in de slagader ging gepaard met opzetting in het *epigastrium* en verhoogde prikkelbaarheid der maag, en vereischte de aanwending van bloedzuigers daar ter plaatse. Men late zich hiervan door de vrees van vermeerderde zwakte niet terug houden, het zijn hier de wezenlijke indirect versterkende middelen (hoe vreemd dit ook klinken moge) die ik boven bedoelde; alleen hier door kunnen wij de prikkelbaarheid der maag, die tot een' hoogeren graad van ontsteking zoude leiden, bedaren, waardoor zij weder in staat geraakt eenig voedsel op te nemen en te verteren: gevolgelijk zullen wij eindelijk hierdoor (door middel der voeding te versterken) ons oogmerk bereiken. Doch men zij aan den anderen kant niet roekeloos, twee à drie bloedzuigers zijn voldoende en men drage

zorg dat er geene nabloeding plaats vinde; het is mij niettegenstaande deze voorzorg gebeurd, dat een zoo gering bloed-verlies flaauwte veroorzaakte, zoo dat ik verpligt was de bloedzuigers weg te nemen, alvorens zij zich volgezogen hadden. Ik wil het niet ontkennen dat ik, meer dan eens, niet dan met de meeste schroomvalligheid, eene vernieuwde aanwending voorschreef, maar het was ook niet dan na eene, uit eene droevige ondervinding verkregene zekerheid, dat dit de eenige geneeswijze was, die ik te volgen had, wilde ik met reden op een gunstig gevolg hopen. Men verdenke mij hier niet van een blind aanklever van Broussais eenzijdig stelsel te zijn; nimmer ben ik een onbepaald voorstander dezer leer geweest, doch, der waarheid hulde doende, moet ik openhartig belijden dat hij in deze ziekte mijne eenige vraagbaak was, en eene oplettende studie zijner denkbeelden, en zorgvuldige betrachting van sommige zijner ziektegeschiedenissen, mij in het aangenomen geneesplan deden volharden, en bij de uitkomst had ik de voldoening eenige lijders volkomen hersteld te zien, en anderen voor het minst hun lot, zoo veel mogelijk, dragelijk gemaakt te hebben. Bij dit alles moest mij echter de afleidende behandeling behulpzaam zijn: drooge wrijvingen, aromatische wasschingen en warme voetbaden met arak, liet ik gewoonlijk dagelijks eenige malen aanwenden; om de verzwakking te hulp te komen werden warme omslagen van een verzadigd Kina-afkooksel in roode wijn, gedurende eenige uren daags, aan de dijen, beenen en armen gelegd, waarbij, na omstandigheden, aromatische middelen gevoegd werden. Gelijktijdig werd met de koude fomentatien

op de maag voortgegaan en, zoo deze zich niet werkzaam genoeg bewezen, liet ik azijn of zwavel-aether op den hartkuil droppelen, en door een' versnelden windstroom spoedig verdampen. Een Vesicatorium op de maag gelegd heeft zich somtijds zeer hulprijk bewezen, doch sommigen konden dit niet verdragen, werden daardoor verhit, en gevoelden zulk eene branding, dat zij de pleister wegwierpen, en volstrekt niet tot eene herhaalde applicatie te bewegen waren. In deze omstandigheden bediende ik mij, in de plaats van de Autenriethsche zalf, van eene oplossing van één drachma *Tart. Potassae stib.* in twee oncen water, en liet daarmede drie á vier malen daags inwrijven, waardoor, reeds na 24 uren, een aan *Miliaria* gelijk uitslag ontstond, welk doel men niet zoo spoedig met de zalf kan bereiken.

Deze behandeling zoude, hoogst waarschijnlijk, spoediger eene gunstige verandering in de ziekte vermogen voorttebrengen, indien de van tijd tot tijd terugkeerende, uitputtende buikloop ons niet noodzaakte dezelve eenigzins te wijzigen; hoe strenger wij haar echter volgen, hoe beter wij dezelve zullen voorkomen; elke afwijking van de bedarende geneeswijze, waartoe men al ligt door de toenemende zwakte vervoerd wordt, brengt dit zoo zeer te vreezen toeval voort. Men kan hetzelve voorzien: de tong begint alsdan hooger rood te worden, en krijgt eene vuile streep, de dorst vermeerdert, de buik zet op, en begint te rommelen. Bij deze verschijnselen wachte men nimmer de diarrhoea werkeloos af; men kan, wel is waar, de ontlasting der reeds in het darmkanaal verzamelde vochten niet meer verhinderen, doch,

door doelmatige middelen, eene nieuwe verzameling voortekomen is mij meestal gelukt, en dit bespaart een groot krachtverlies. Het opium heeft zich met regt een' grooten roem in het beteugelen der veelvuldige buikvloeijingen verworven, en is ook hier een onontbeerlijk middel; maar de wijze van aanwending levert een groot verschil in uitkomst op. Toen ik deze ziekte nog niet bij ondervinding kende, diende ik het, zoo als gewoonlijk, inwendig, in toereikende gaven toe, en bereikte daarmede ook werkelijk, voor een' korten tijd, mijn oogmerk; doch na dat hetzelve had uitgewerkt, keerde de diarrhoea ook weder terug, waarbij nog het onaangenaamste was, dat het middel eene nadeelige werking op de maag uitoefende; de prikkelbaarheid, die het voor eenige uren vermogt te bedaren, was naderhand weder zoo veel heviger; het was volkomen hetzelfde of ik het zuiver *Opium* of het *Extract aquos.* bezigde; met de *Nux Vomica* ging het even zoo. Door deze ondervinding geleerd, nam ik tot eene andere toedieningswijze mijne toevlugt: zoodra zich bovengenoemde verschijnselen vertoonden, liet ik, ten minste alle 2 uren, met het volgende Liniment den buik inwrijven:

℞ Fell. Tauri inspiss. unc. β.
Solve in Sp. arom. dr. vj.
adde
Vin. Opii aromat. dr. j.
d. pro liniment.

en het volgend Clysma aanwenden:

℞ Solut. amyl. rad. Marant. unc. iv,
Vin. opii aromat. dr. β.
d. pro clysm.

hetwelk dadelijk na eene waterachtige ontlasting werd herhaald, en waardoor ik bijzonder goed in hare vermindering slaagde, zonder dat ik eenig nadeel daarvan bespeurde. Zoo ging ik dan rustig voort, zonder mij, door de dagelijksche klagten des lijders over toenemend krachtverlies, en zijn smeeken om voeding en versterking, daarvan te laten afbrengen. Elke te vroege poging tot versterking op eene directe wijze is gevaarlijk, en ik heb mij dezelve steeds beklaagd; eerst dan wanneer de pols niet meer gespannen, maar zacht, regelmatig en minder frequent is, wanneer het Epigastrium deszelfs gewone zachtheid heeft terug bekomen, de gevoeligheid der maag geweken is, het weinige voedsel minder bezwaren veroorzaakt, de tong bleeker, vochtiger wordt, weder eenig slijm begint af te scheiden, de diarrhoea sedert eenigen tijd geheel is opgehouden, eerst dan mag men een meer ruim genot van voedsel toestaan; men kieze dit nog altijd uit de zachte en ligt verteerbare spijzen, naar de eigendommelijke gevoeligheid van elk individu. De lijder leert die zelf het best kennen, en het is onmogelijk hier omtrent bepaalde voorschriften te geven. Ook in dit geval mag men eenigzins van de bedarende behandeling afwijken, en de verslapte maag en ingewanden te hulp komen, doch niet dan met de uiterste behoedzaamheid; alle geneesmiddelen onder den naam van bitter-tonische bekend, zijn nog nadeelig; de minerale zuren alleen zijn mij gebleken aan de gevoeligheid der maag het best te beantwoorden en haar lager te stemmen: 10 tot 12 droppels *Acid. Sulph. dilutum* in eenen slijmachtigen drank is eene toereikende gave, door grootere hoe-

veelheid loopt men gevaar de ontstekings-toestand terug te zien keeren, en in het onaangename geval te geraken, de langwijlige behandeling weder van voren af te moeten beginnen. Gaat nu hiermede, in de enkele gelukkige gevallen, alles wel, zoo kan men tot de zacht-bittere en zamentrekkende overgaan, zoo als: *Rad. Psydii pyriferi* (1), *Cort. Angusturae*, *Simarubae*, *Cedrelae* (2), *Fruct. Mangostan* (3) en meer anderen, onder allen heeft mij echter de Ossengal, eerst met *Pulv. Rad. Altheae* en, bij afnemende gevoeligheid, met ligt zamentrekkende poeders tot pillen gemaakt, waarbij eindelijk *Columbo* gevoegd werd, het best voldaan. Ik schreef hierbij, in dezen

---

(1) *Psidium pyriferum* L. de wortel van deze plant, in het Maleisch *Jamboe bidji* of *Gogaves* genaamd, is, volgens WAITZ, een uitmuntend zamentrekkend middel, en komt, in deszelfs werking, met de *Radix Ratanhiae* en het *Campeche-hout* overeen. Zij wordt door dezen Schrijver vooral aanbevolen in het begin van het tweede stadium der *Dysënterie*. Men geeft ze meestal in afkooksel van 2 à 4 drachmen op 9 oncen, om tot 4 oncen te laten verkoken, waarbij men een half ons *G. Arab.* en *Syr. Cinnam.* voegt, of soms, bij aanhoudend Tenesmus, ook een weinig *Laud. liq. Sydenh.* en er den lijder, alle 2 à 3 uren, 1 of 2 eetlepels vol van laat gebruiken. Zie de afbeelding dezer plant bij RUMPH. Herb. Amboin I. Tab. 47.

(2) Men vergelijke over dit uitmuntend zamentrekkend middel E. A. FORSTEN *de Cedrela febrifuga* Lugd. Bat. 1836, waarbij eene zeer fraaije afbeelding dezer plant gevoegd is.

(3) *Fructus Mangostan* zijn de vruchten der *Garcinia Mangostana* L. eenen op *Java* zeer algemeenen boom; zij hebben eenen zeer aangenamen smaak en worden meest raauw gegeten. De Schrijver bedoelt hier waarschijnlijk het gebruik der vruchten met derzelver schillen, die, gelijk de bast van den boom en de jonge bladeren, om hunne zamentrekkende kracht geroemd en, even als bij ons de *Cortex Salicis* en *Quercus*, worden gebruikt. Men vindt dezen boom afgebeeld bij RUMPH. Herb. Amb. I. Tab. 4.

stand van zaken, dagelijks een of twee tonische clysmata voor, waartoe ik bij voorkeur de *Cort. Simarubae*, *Peruv. en Rad. Ratanhiae*, met bijvoeging van *Semen Lini* in afkooksel gebruikte, en besloot de behandeling met bij laatstgenoemde pillen, eenige greinen *Ferrum pulver.* te voegen.

Bij zulk eenen gunstigen loop der ziekte kan ik niet genoeg herhalen, dat, bij alles wat de herstellende gebruikt, nog steeds de naauwlettendste zorg wordt vereischt; niet slechts weken maar maanden moet hij zich daaraan onderwerpen, zal hij niet weder instorten, hetgeen bij de minste onachtzaamheid zeker gebeurt; zoodanige lijders die zich aan alle hier gegevene voorschriften willen onderwerpen, en daaraan het onmisbare geduld voor eene langdurige geneeswijze paren, kunnen wij veel hoop op herstel geven.

Tot dus verre heb ik de *Sprouw* als eene primaire (oorspronkelijke) ziekte beschreven en hoe zij, mijns inziens, rationeel kan en, volgens mijne ondervinding, moet behandeld worden. Van de *Sprouw* als symptoom of naziekte (zoo als zij somwijlen bij oorspronkelijke dysënterien en andere ongesteldheden voorkomt) zal ik hier niet handelen; daar het eerste algemeen bekend en de laatste, hoewel in eenige opzigten van de hier behandelde afwijkende, toch in de hoofdzaak overeenkomt, en de behandeling als dan ook na den aard der ziekte, waarvan zij het gevolg is, moet worden gewijzigd.

Mij blijft nu nog over, met een paar woorden, te gewagen van eenige hoogst lastige toevallen, die eene bijzondere aandacht vorderen.

Eene overvloedige afscheiding van scherp zuur, en in groote hoeveelheid zich ontwikkelende lucht in de maag, veroorzaken hevig branden en groote benaauwdheid, en zijn voor den lijder zeer kwellend; beiden zijn waarschijnlijk afhankelijk van eene ontstelde zenuwwerkzaamheid, en verkeerde afscheiding. In het eerste tijdperk, wanneer er nog geene ontsteking aanwezig is, zijn minerale zuren de meest krachtige middelen om dit te beteugelen; doch de geringste ontsteking verbiedt derzelver gebruik volstrekt, en wij kunnen dan niet anders doen dan het zuur te neutraliseren. Minerale wateren, vooral die rijk zijn aan Soda, met koolstof verbonden, voldoen veelal; eene oplossing van *Carbonas Sodae*, zuiver gedronken, is voor sommigen te hard en heeft ook wel eens het gebrek, dat, door de verbinding van het maagzuur met de Soda, een groot volumen koolzuur gaz vrij wordt, en de maag, zoo het niet gemakkelijk naar boven ontsnapt, zoodanig uitzet, dat de lijders de allerondragelijkste benaauwdheid moeten doorstaan; van de *Carbon. Magnes.* kan hetzelfde gezegd worden, die daarbij nog het onaangename heeft, bij neiging tot buikloop, laxerend te werken; de *Carbon. Calcis* en het *Aq. Calcis* schijnen deze gebreken in minderen graad te bezitten, en verdienen derhalve in die gevallen de voorkeur. Eene verbinding van deze, met bedarend op de maagzenuwen werkende middelen, zoo als het *Aq. Lauro-cerasi* en *Extr. Hyoscyami*, hebben tevens het vermogen de afscheiding van het

maagzuur te verminderen. Tegen eene te groote ontwikkeling van lucht kan, mijns inziens, niet beter gedaan worden, dan door koude dezelve te condenseren; koude omslagen op de maag, het verdampen van Aether en het drinken van koud water, brengen gewoonlijk derzelver ontlasting naar boven voort; men wachte zich wel zoogenaamde Carminativa aan te wenden.

Daar het Galvanismus eenen bekenden invloed op de afscheidingen heeft, zoo heb ik hetzelve ook beproefd: ik bragt de zuurstofpool van eenen kolom, uit 30 paren platen koper en zink bestaande, aan de hals, op die plaats aan, waar de *Nervus vagus* het minst door andere deelen gedekt is, en de waterstofpool op de maag, of ook wel eens omgekeerd; waarbij de lijders gemeenlijk over eene sterke branding in den hartkuil klaagden, en maar ongaarne eene herhaalde aanwending gedoogden; na hetzelve eenige malen bij verschillende lijders te hebben beproefd, zonder dat ik eene gunstige verandering daardoor konde bespeuren, heb ik het niet verder gebezigd.

De toekomst, meerdere ondervinding en naauwkeurige waarnemingen, zullen ons, hoop ik, eenmaal in staat stellen, deze verdrietige ziekte gemakkelijker en met meerder vrucht te kunnen bestrijden.